

Література:

1. Байер О.О. Життєві кризи особистості: навч. посіб. Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. 244 с.
2. Музиченко І.В. Психологічні особливості суїцидальної поведінки особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості. Наука-практиці.* № 9 (64)/09/2017. С. 11–15. URL: <https://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2017/9/04.pdf>
3. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник за заг. ред. Н. Пророк. Том 1. Київ, 2018. 208 с.
4. Психологія життєвої кризи / Відп. ред. Т.М. Титаренко. К.: Агрпромвидав України, 1998. 348 с.

РОЗВИТОК ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Тертишник Володимир,

*доктор юридичних наук, професор,
професор Університету митної справи та фінансів України
<https://orcid.org/0000-0002-2993-0450>*

Батраченко Тетяна,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів*

З розвитком науково-технічних засобів пізнавальної діяльності в доказуванні все більшу роль відіграє судова експертиза, а її доктринальні основи формують нову правничу науку експертологію та міжгалузевий правовий інститут судової експертизи.

Аналіз наукових досліджень показує як на прогрес в розвитку методології та доказових можливостей експертних досліджень, так і на певні недоліки правового інституту судових експертиз, що не сприяє їх ефективному використанню [1–4].

Судові експертизи є одним із потужних і найбільш інформативних засобів доказової діяльності не тільки у кримінальних провадженнях, особливо в сучасних умовах щодо злочинів проти людяності, а й може бути важливим інструментом профілактики злочинів та використовуватись в сфері превенції, а також для удосконалення антикорупційної політики, забезпечення економічної й військової безпеки держави, для формування автоматичних баз даних результатів

експертних досліджень (наприклад генотипоскопії) з подальшим використанням таких колекцій в розкритті повторних злочинів.

В правовому полі України намітилась тенденція до спрощення процедури використання спеціальних знань в юридичних процесах. Зокрема чинний КПК України та інші законодавчі акти, поряд з класичною формою експертиз, передбачає можливість використовувати також висновки спеціалістів. ЄСПЛ підтвердив, що консультативні висновки спеціаліста – теж докази, а суд має залучати до проваджень як такі висновки, так і надати можливість сторонам бути з ними ознайомленими та викладати свої судження, давати заперечення і коментарі з приводу їх використання в доказуванні (Справа «Воротнікова проти Латвії»).

Спеціаліст, на відміну від експерта, буцім то, не несе відповідальності за завідомо неправдивий висновок за результатами свого дослідження (ч. 2 ст. 72 КПК України), хоча ст. 384 КК України («Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу») таких виключень для спеціаліста досі не закріпила. Незважаючи на ці суперечливі норми, з поміж іншого, спеціаліст в судовому процесі може бути допитаний в якості свідка, а відповідно як свідок може нести відповідальність за відмову від дачі показань та завідомо неправдиві показання.

Сучасні досягнення експертології можуть бути використані не тільки для встановлення обставин предмету доказування в кримінальних провадженнях, але мають більш значний потенціал, зокрема: для удосконалення діяльності щодо попередження та профілактики злочинів, встановлення причин і умов (обставин, які сприяли вчиненню) злочину.

Для оптимізації використання сучасних космічних та цифрових технологій в сфері експертних досліджень необхідно вжити законодавчих заходів щодо прискорення втілення результатів наукових досягнень в експертні та слідчу практику, удосконалити юридичну форму використання надбань науково-технічного прогресу в протидії злочинності.

На наш погляд, необхідно дещо спростити й удосконалити саму процесуальну форму провадження експертизи в кримінальному процесі. Вона повинна забезпечувати як достовірність, так і оперативність досліджень будь-яких матеріальних об'єктів на будь-яких стадіях. Зміст такої пропозиції полягає в наступному: слідчий призначає експертизу окремою письмовою вимогою, бо детально розроблені її формалізовані бланки набагато спрощують цю роботу, практично зводячи її до формулювання питань експерту; експерт викладає у своєму висновку результати досліджень (висновки), а опис

застосовуваних методів і ходу проведеного дослідження дається лише тоді, коли саме дослідження спричинило знищення доказових матеріалів, а також на вимогу органу дізнання, слідчого, прокурора, суду або клопотання потерпілого, підозрюваного, обвинувачуваного, підсудного і захисника. Використання такої спрощеної форми експертизи має обмежуватися ситуаціями, коли експертне дослідження не пов'язане зі знищенням доказів (досліджуваних об'єктів), а слідча обстановка зумовлює необхідність експресного проведення досліджень.

Поряд з цим у КПК України можна було б викласти таке положення:

«Прискорений порядок призначення експертизи й оформлення висновку експерта може застосовуватися у випадках, коли необхідне швидке і невідкладне проведення експертизи, а сама експертиза не пов'язана зі знищенням досліджуваних доказів. Порядок провадження експертизи в цьому випадку визначається правилами чинного Кодексу за такими винятками: експертиза може призначатися окремою письмовою вимогою слідчого, органу дізнання, прокурора або суду; у висновку експерта опис процесу дослідження не викладається.

Експерт зобов'язаний надати описову частину дослідження на вимогу органу дізнання, слідчого, прокурора, суду, клопотання потерпілого, обвинуваченого, підозрюваного, підсудного або захисника, а також у випадках, якщо в ході дослідження досліджувані матеріали були знищені або зазнали істотних змін».

До окремих видів експертиз варто віднести гуманітарну та мистецтвознавчу експертизу.

До предмету судово-гуманітарної експертизи, на наш погляд, варто віднести питання визначення не відповідними морально-етичним концептам суспільства тих чи інших інформаційних продуктів, фільмів, відеоматеріалів, видавничої продукції, предметів, громадських акцій.

Мистецтвознавча судова експертиза – це експертиза, яка проводиться фахівцями в галузі мистецтвознавства, предметом дослідження якої є твори живопису, літератури, графіки, скульптури, художні фотознімки, кінофільми, відеоматеріали та музичні твори, художні творів народних промислів, антикварні вироби, особливо цінні музикальні інструменти та інші культурні цінності, а завданням якої є визначенню ознак даних об'єктів як предметів, які мають історико-культурну, наукову чи художню цінність.

Пропонується диференціювати мистецтвознавчу і гуманітарну експертизи, та сформулювати предмет й особливості таких самостійних експертиз як судово-гуманітарна експертиза, правнича експертиза, експертиза фондового ринку, природоресурсна та земельна експертиза.

Має отримувати становлення та розвиток експертиза фондового ринку, для чого корисним буде досвід європейських країн. Так, за даними

Федерального управління фінансового нагляду Німеччини (BaFin) для виявлення фактів маніпуляцій здійснюється системна аналітична робота з застосуванням сучасних інформаційних технологій. Зокрема, широко використовується інструмент бізнес-аналітики «SAP BusinessObjects Web In-telligence», а також новітня система ALMA («Комплексна система сигналізації і контролю ринку»). Позитивним моментом такого підходу до протидії зловживань на ринку є те, що в даному випадку запроваджуються важливі механізми виявлення і попередження зловживань на ринку, а також правові процедури їх попередньої ретельної дослідчої перевірки, що певним чином мінімізує невинуватене втручання силових структур в діяльність ринку, тиску на бізнес та знижує корупційні ризики в діяльності поліцейських і інших правоохоронних органів, усуває непотрібні затрати на громіздкі розслідування, там, де можна застосувати спрощені процедури накладення адміністративних санкцій. Даний досвід є корисним для удосконалення національної доктрини та законодавчої бази протидії зловживань на ринку капіталів. [1, с. 325–351].

Варто передбачити правове поле для використання досягнень штучного інтелекту в експертизі фондового ринку, судово-бухгалтерській, лінгвістичні експертизі, а також в ідентифікаційних експертних дослідженнях.

Якщо слідувати означеним в КПК України логічним силогізмам, то або Закон України «Про судову експертизу» має стати окремим розділом КПК України», або, приписи доказового права мають стати більш виваженими, запроваджуючи концепт «доказами є фактичні дані, які отримані в передбаченому законом порядку», а інтегративний аналіз існуючих проблем показує на необхідність розробки та прийняття окремого уніфікованого кодексу доказового права.

В контексті формування його доктринальних засад та окремих правових інститутів пропонуємо закріпити тут положення такого змісту: «Доказами є фактичні дані, отримані в передбаченому законом порядку, які відповідають вимогам належності до справи, допустимості та достовірності. Недопустимими є докази, які отримані з таких джерел, такими засобами і в такому порядку, при яких не забезпечено належного дотримання захисту прав і свобод людини відповідно до вимог засади верховенства права та принципу пропорційності, а також ставиться під сумнів достовірність самих доказів».

Література:

1. Зловживання на ринку капіталів: економко-правові аспекти / За ред. О. Г. Кошового, д. ю. н., проф. В. М. Тертишника, д. е. н., проф. Н. М. Шелудько. Дніпро: ЛІРА, 2019. С. 325-351.

2. Назимко Є. С., Клемпарський М. М. Громадська антикорупційна експертизи. *Правова позиція*. № 3 (40). 2023. С. 179-183. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-3.35>

3. Тертишник В. М., Варавя В. В. Доктринальні проблеми судової експертизи в інтегративній доктрині доказового права. *Криміналістика і судова експертиза*. 2022. Випуск 67. С. 27-37.

4. Черемнова А. І., Белік Л. С. Цифрова інформації як об'єкт експертного дослідження в умовах діджиталізації: проблеми та перспективи розвитку. *Криміналістика і судова експертиза*. 2023. Випуск 68. С. 57-64. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.06>

ЩОДО ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ ШЛЯХОМ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Тіщенко Валерій,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України*

Принцип змагальності сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (п. 15 ч. 1 ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України) є одним з основоположних принципів кримінального провадження, оскільки забезпечує виконання його завдань, зокрема в частині охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення повного та неупередженого розслідування і судового розгляду (ст. 2 КПК України).

Принцип змагальності поширюється на всі стадії кримінального провадження – як на судове провадження, так і на досудове розслідування. Щоб подати стороні захисту докази на судовому провадженні, їх треба здобути (отримати) ще в ході досудового розслідування. На проблему збирання доказів адвокатом а літературі висловлювались різні думки [1, с. 222–233; 2, с. 175–179; 3, с. 55–63]. Розглянемо деякі можливості і засоби із збирання і дослідження доказів адвокатом у ході досудового розслідування, зокрема шляхом залучення експерта, та звернемо увагу на ті труднощі і перешкоди, які постають на цьому шляху.